

CZYŚCIE (279) *av*

czyście (266), **czysto** (7), *czyście a. czysto* (6); *czysto HistRzym, KuczbKat* (2), *LatHar*; *czyście* : *czysto BierEz* (2 : 1), *OpecŻyw* (1 : 1), *RejWiz* (6 : 1).

e oraz o jasne.

sup n(a)jczyści(e)j (6).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Bez brudu, schludnie; do czysta, na czysto (w sensie fizycznym); munditer, pure, puriter Cn* (7) : *Xánt rofkazał štoł przyprawić/ Iáko ku iadłu czyście przykryć BierEz D4v; gdy sie biała głowa ma k temu aby wftąpiła w brzemień/ tedy richley k temu przycbodzi wzywaiącz tych rzeczy wypifanych. [...] vmywzi sie wżytka czyście w łazni. FalZioł V 86, V 62, 68, 99v; SienLek 58v, 190.*

2. *Przezroczyście, przejrzyste, jasno (w sensie fizycznym)* (1) : *Bo mi owo rzecz dziwna iáko Dawid wołał/ Mowiąc Pánu/ żeś z miedzi ty niebá pokował [...] A kiedy poźrzyłz wzgorę/ áno wżędy czyfsto/ Nie znác ni rdze ni miedzi/ wżędy przezroczyfsto. RejWiz 147.*

3. *Dźwięcznie, wyraźnie, bez szmerów (o dźwiękach, o głosie)* (1) : *Tinnula aera Czyście brzmiące. Mącz 456b.*

4. *Zupełnie, całkowicie, bez wyjątku* (24) : *prziłoż to na żywot temu kto ma tę czirwoną niemocz á zaftanawia fię czifcie pod them płaftrem. FalZioł I 20d; á gdzie piwo będzie ftało: aby tam mieftcze były [!] czyście fuchć á nie wtęchłe. FalZioł V 64v; ale ty rzeczi gummata: maią być pierwey woczeth włożony, Potym ty rzeczy fpraw czifcie brunatno. FalZioł V 97v, I 16c, 26c, 73b, IV 34c, V 68 (9); Swieżą fzálwiją vtłukfzy ná ránę przywiń/ záltánowić krew czyście. SienLek 145, 62, 146v; GórnDworz K6, Aa7v; dofyc ná tym rzecz ták nákrótce pokazác. Z którą fię y Piotr ś. czyście zgadza CzechEp 307, 50, 232, 237, 278; Tá walká czyście może być bez guzow. KochSz A2; PudlFr 52.*

a. *Wyłącznie, tylko* (3) : *ZapWar 1512 nr 2131; A przed pánem ftoiąc ij [ukrop] pił/ A Potym zás wżytek zrzucił. Czyfsto vkrop támo zmiotał/ Bo iefzcze był nie nie fniadał BierEz A2v; [Anna] umyflzyła yufz czyfzycze panu bogu fluzycz PatKaz II 63.*

5. *Dobrze, doskonale, wybornie, wyśmienicie, znakomicie; pięknie; przyjemnie, mile; słusznie, trafnie, odpowiednio, stosownie, w sam raz; skutecznie; swobodnie; łatwo; sprawnie, zręcznie; bardzo; mocno, usilnie (czasem w charakterze składnika emfaticznego i doprawdy, zaiste, zgoła, wręcz lub itp.); apte, belle, graviter, probe, pulchre, recte Mącz; Cn; beate, bene, convenienter, effete, egregie, eleganter, euge, iucunde, iucundissime, lepide, libere, optime, puleherrime Mącz; bellule, facile, graphice, macte, perbelle, perbene, percommode, praeclare Cn* (223) : *Owa sie łowiec przygodził/ A ná gołębicę godził: Y czyścieby ięta byłá/ Bowiem sídlá nie baczyłá. Aż sie mrowká przyczyniłá/ Lowcá w nogę wkąsiłá BierEz L; było też tam dofytz ptakow tzyfcye fpyewaiących HistJóz B3v; á zafię sie oblecz w nowe fzati czifcie wonne FalZioł V 65, I 15d, 29d, V 39, 40, 87v (7); BierRozm 6; Iuz to rychło dwie niedzieli Niczefmy od was niemieli Czyfcie o tę dulfę dbacie RejRozpr B2, C4; LudWieś B4v; RejRozm 401; Wfzak yefeze floncze niezallo Czyfcie Pan Bog fwyczy iałno. RejKup i8; A niemas co ganicz yfcie Krzeci mowi wftytko czifcie. RejKup m8v, n5v, P, p6v, 17, t6v (11); HistAl Bv; KromRozm III N4; DiarDop 102; Około czego czyfcye yeden powyedzyał/ że człowyek przez náuki fmyerć yeft GliczKsiąż H3v, L7v, P3v; Czyfcye to znam nędzny człowiek yákom yeft nie godźień Gdyż tu ná*

tey nędzney zyemi myełkam yák przychodzień *LubPs* aa5v; Bo by káždy policzył wżytki w fwoim rodzye/ Czyścieby drugi mógł ftać z rydlem ná ogrodzye. *RejWiz* 100; Czyście przedfię fkcáže fzwab/ choć mu ogon vtną. *RejWiz* 192v, 90v, 146v; Nie otwieraycie bron Ierolimfkich/ áż czyście flońce zágrzeie [*usque ad calorem solis*]. *Leop 2.Esdr* 7/3; *RejFig* Ee3; *RejZwierz* 71; Czyście fye o to ftáramy/ ábyfmy Krolá fczodrobliwego mieli *OrzRozm* N4v, R2v; Belle habere, Czyście być zdrów. *Mącz* 151a; Iucundissime vivere, Czyście/ swiebodnie żyć. *Mącz* [176]b, 24b, 101b, 149d [2 r.], 189b, 191a (26); Czyścieś w. m. podpárł fwego widzenia/ dáiąc nam ná wywod fprawy białyhgłow/ gdiż one/ máło nie wżythki/ rządzą fie czym innym/ niż baczeniem. *GórnDworz* M8v, T6v; *RejPos* 330 [2 r.]; A co ná to czyście wynidzie/ to iuż tám miełzek niechay rešponduie. *RejZwierz* 58, 7, 58, 98, 235v; A iuż fie tego w Polfzcie dobrze przewczyli/ Y vmieią to czyście choć w Włofzech nie byli. *MycPrz* I B3, II A4; *Strum* Q2; *CzechRozm* 10, 155, 192v, 254v *marg*; Powiemci ten Strzałkowfki w to potráfić vmie/ Iák fie komu záchowác czyście to rozumie. *PaprPan* Bb3v; *CzechEp* [412]; *KochFr* 17; Piłz ty co chcełz/ fzacowác fpraw nie będę twoich: Czyście pátrzyć káždému/ nie cudzych/ lecz fwoich. *PudłFr* [2]; W nim [*w sadzie*] trawá dofyć buyna/ gdzie w południé czyście Spác *PudłFr* 12; Czyście cbodzić tobie Z bobku w wiéncu vwitym: mnie w złotym wianeczku *PudłFr* 49, 64, 79; y rozumie [*Cesarz*] to bárzo czyście/ iż go także iáko infzé wżytko krześciáńftwo nienawidźcie *OrzJan* 7; *WyprPl* B, Bv; *GosłCast* 62; *PaxLiz* D2; Bo to wierę nie krzeczy/ prawdę mowię iście/ W Muchaierze/ w Czámlećie/ tobie chodzić czyście. *ZbylPrzyg* B3.

W charakterystycznych połączeniach: barzo czyście (9), prawie, rządnie (2), zdrow(y) (8).

Frazy: »czyścieby« = dobrze by było (1): Wfzyfcy zá nim wołaią/ witay Woiewodá. A czyścieby by tákie/ ná ty mieyfca bráli/ Coby rádźić vmieli/ y Wilká káfáli. *RejZwierz* 55v.

»(to, tak) czyście« = *tak jest dobrze (10):* A trzeći z niego fzydzác iż to czyście/ chwali. *RejWiz* 42; Ia wierę by kto pozłociwfzy rogi ná łeb włożył/ tedy niewiem by nie powiedáli iż to ták czyście *RejZwierz* 58, 58 [7 r.]; Dobre gánić złe chwálic przydźcie im to iście/ Nálfzy brácia wwierzą/ mnimaiąc by tzyście. *WierKróc* B.

»wszy(s)tko czyście« (3): bo wżyfłtko czyście by fie iedno czo dziś poiáwiło czegochmy wczorá nie widzieli. *RejZwierz* 58, 58 [2 r.].

»czyście się (to) zejdzie [*komu*]« = *to ujdzie (2):* Do pieprzu kamikow wlozyc. A krokofu do fafranu Czyfczyeć fię to zeydzie panu. Wczynamon fskorek warzonych Czukrem troche przyflodzonych. *RejKup* e2v; *CzechEp* 68.

Zwroty: »czyście sprawić« [szyk zmienny] (6): *RejJóz* H7v; *RejKup* z3; Hoc curasti probe, Ey cziścieś Xpráwił/ Stoyi zá koży rozek twoyá fprawá *Mącz* 73b, 323b; Gdy to vmie czyście fpráwić/ Ze vczyni z vbogiégo Nátychmiałt Páná wielkiégo. *PudłFr* 22; *WyprPl* B2.

»czyście (się) trafi(a)ć« (4): *Optime cohaeret*, Czyście fie tráfiło yedno s drugim. *Mącz* 152b, 335b, 425a; TTwoie fprawy vcziwe w to czyście tráfiáią/ Którzyć wczorá zayźrzeli/ dźiś ci fye klániáią. *PudłFr* 61.

»czyście [*w co*] ugodzić« [*szyk zmienny*] (2): Vźrzyłz żeć fie fowito to potym nágrodzi/ Sławá fpełná/ á on iuż klániáiąc fie chodzi. Bo pocźciwe milczenie vgodzi w to czyście *RejWiz* 51v; Papież w to czyście vgodził á rzekł/ fkoroz Awinium do Rzymá przyiadę/ tedy was zgodzę *BielKron* 378v.

a. *Dzielnie, mężnie, odważnie, śmiało; fortissime Mącz (10)* : Po tey porażce/ ruffył sie [*Iudas*] z wołkiem ku Effron miąłtu obronne^{mv}/ [...] gdzie duży młodzieńcj ná murzech ftoiąc bárzo czyście bronili [*foriter repugnabant*] *Leop 2.Mach 12/27*; Vltáwiczna zabáwá ielt iego kopia/ Czálém z łukiem á s fzáblą czyłcie sie wwiya. *PaprPan Y3v*; IVž wiedz że ci Burzyńcy ták sie czyłcie burzą/ Y fżpetnie sie s pogány Więc w potrzebie kurzą. *PaprPan Bb3, C4, Y4v, Z2, Aa4v, Bb3; StryKron 527*.

Szereg: »czyście a mężnie« (1): *Fortissime rebellavit semper, Cziście á mężnie odpierał ząwždy. Mącz 24b*.

b. *Jawnie, otwarcie, wyraźnie; jasno, zrozumiale; diserte, expresse Mącz (24)* : *RejKup p4v, q2, f3v*; *Ekklezyałtikus* albo *Sálonon* bárzo czyłcye náucza y nápomina rodzice/ áby dzyecyom fwym zá dzyecińftwá fwey woley nie dopułćzáli *GliczKsiąż E6v, A3v; LubPs ee6v; RejZwierc 216v; MycPrz II A4*; á pátrż pilno/ do kądby fye Wodá w kraióch ściągáłá: Bo obaczyz czyście kędy iéy Prąd. *Strum O2*; Bo ia to czyście widzę/ iż ich tám wiele ielt/ ktorzy z niewiádomości błądzá *CzechEp 10*; A iż ták ielt/ co mowię/ ono o tym ták czyście ieden z ftórych nápiłá/ *Chriřostom [...]* ná ty *Chriřtułowe fłowá. CzechEp 37, 9, 11 [2 r.], 54, 71, 106 (9); GrabowSet F2v*; Y mowil im: Czyście niłczyłcie przykazánie Boże/ ábyście vltáwę wáłżę záchowáli. *WujNT Mar 7/9; ZbylPrzyg A2v*.

Szeregi: »czyście, jáśnie a przestwornie« (1): *expresse dicere, Ciście/ yáłnie á przestwornie mówić. Mącz 321a*.

»czyście, wywodnie« (1): *Diserte loqui, Cziście wywodnie mówić. Mącz [388]a*.

c. *Dokładnie, starannie, skrzętnie, należyście, porządnie, ściśle (o precyzji wykonania jakiejś czynności, pracy fizycznej); naviter Mącz; accomodate, apposite Cn (64)* : Też fók tego ziela zmąką ięcźmienną/ [...] ftrochá blaywał/ á zmiełzáł tho czyłcie/ ielt rzecz bárzo dobra na wrzedzienicze gorące á bolączki *FalZioł I 23c*; Drugie ma być czyłcie fłknicza z wierzchu zatkana y w ciepłe pořtawiona. *FalZioł V [1], I 43a, II 23v, III 14b, V 44, 112v (40)*; *Naviter, Cziście/ rořtropnie/ pilnie. Mącz 242d*; *Rastris terram rimari, Grábiámi cziście vgrábiáć/ káždá brełkę rozbić. Mącz 356C, 332d, 414c*; vczynić s tego [z *poleju, lebiodka itp.*] proch/ á przeřiać czyłcie/ á z miełzáć z miodem *SienLek 58, 12v, 47, 65, 65v, 69 (15)*; *GórnDworz D6v; Strum [H]v [2 r.], O4v*; Iákořz to á do/ obaczał *Páweł Apořtoł Chriřtułow*: będąc czyłcie z dziecińftwá w zakonie wycwiczony/ iż ktoby sie obrzezował/ ten winien wfzyřtek zakon chowáć. *CzechRozm 98; VCZEN*. A moželz tego piřmem řwięty m podeprzeć iż náfienie potomřtvo znáczy á nie ono fámo z czego sie ludzie záczyńá? *NAVCZYCIEL*. Bárzo czyłcie/bo tego więcey ielt w piřmie niř onego inřzego náfienia *CzechRozm 155*.

6. *Niewinnie, bez grzechu, niepokalanie, bez zmayı wstydlowie, cnotliwie; obyczajnie, uczciwie; caste Mącz, Cn (23)* : zawdym móy duch czyřto chowála *OpecŻyw 6*; panyenřtvo ktore fáma *marya uyernye* poczála fáma y myřłá y czyálem ye naczyřczyrey á{řz} boga porodzyła zachouála *PatKaz III 129v*; *Caste, Cziście/ Vcźciwie/ Obyczáynie/ Wřtydlowie/ Srumieřliwie. Mącz 40c*; Poruczám fię [...] broń mię [...] od wfzelkich nieprzyáciela duřznego náíázdow/ áby m czyřto potrzebnego řnu vzyć mógl *LatHar 72*.

Zwrot: »nosić czyłcie« (1): kto go [*Agnusa*] noři tzyřcie/ z wod go nawálnych wyrwie. *KrowObr 68v*.

Wyrażenia »czyście poczęty« [szyk 11 : 1] (12): *PatKaz I* 15; dala [Maryja] naturą fynu bozemu 1czyła 1wego nacyfzyczey poczętego *PatKaz II* 81v, 20v, 67, 67v, 69v [2 r.], 70v [2 r.] (12).

Szeregi: »czysto i dostojnie« (1) : A iefliże sie 1áfká y prawdá s1tá1a przez Páná Iefu Chri1tá/ tedyé teź ná du1żę onego cz1łowieká zp1ywáć mu1i/ kiedy go czy1to y do1toynie przyimuie *KuczbKat* 180.

»mi1o1ciwie a czy1cie« (1): A to żeby1my zawždy flużyli tobie mi1o1ciwie/ a czy1cie w boiazni *OpecŻyw* 87v.

»czyście, (i) 1wiáto1bliwie (a. 1wiéćie)« (2): a przeto przy yey wzyuoczye 1zwyátey anny poczáczyu/ czy1fczye/ czy1fczye 1zwyáczá y o1obnye ye1th [Maryja] poczáta *PatKaz II* 69v; Ciá1o Páná Chri1tu1owe dawa pokarm żywotá wiecznego tym/ ktorzy Sákráment iego czy1to y 1wiáto1bliwie przyimuiá *KuczbKat* 165.

»trzeźwie i czy1cie« (1): Aby przez pirw1fe zwy1cyęży1 1ádlivo1ć éyefefná/ á trzeźwye y czy1fcye ży1 *KromRozm I* 12 v.

»wiernie i czy1cie« (1): Wezmi pier1cień wiáry/ znák Ducha 1wiéćego/ áby1 wezwáná by1a oblubienicá Bożá/ iefliże mu będziefz wiernie y tzy1cie fluży1á. *KrowObr* 150.

W przen (1) :

Zwrot: »czysto nosić« (1): A będziefzli go [*Iezu Krysta w sercu swym*] czy1to no1i1/ tedy éie ogieñ 1adnego grzechu nigdy nie 1pali. *HistRzym* 111v.

Synonimy: **1.** bialo, chędogo, chędożniuchno; **5.** trafnie; **a.** męźnie; **b.** jaśnie, przestwornie, wywodnie; **6.** dostojnie, 1wiáto1bliwie, 1wiéćie, trzeźwie.

Cf **NIECZYSTO**